

ABRAHAM KUYPER EN DE DOOD

Herdenken bij het graf
van een theoloog, journalist,
universiteitsstichter en staatsman

Ab Flipse en Bert Lever (red.)

ABRAHAM KUYPER EN DE DOOD

Portret Abraham Kuyper,
door Hendrik J. Haverman, 1906.

Ab Flipse en Bert Lever (red.)

ABRAHAM KUYPER EN DE DOOD

Herdenken bij het graf
van een theoloog, journalist,
universiteitsstichter en staatsman

EON PERS AMSTELVEEN

2020

Deze uitgave is een initiatief van de Vrije Universiteit Amsterdam in samenwerking met Terebinth, stichting voor funerair erfgoed

© 2020 EON PERS AMSTELVEEN en de verschillende auteurs

ISBN 978 90 77246 93 1

Boekverzorging: Hans Seijlhouwer

Print: Repro Vrije Universiteit

Alle rechten voorbehouden / All rights reserved

INHOUD

Woord vooraf 7

Ab Flipse en Bert Lever

Inleiding: herdenken bij het graf van Abraham Kuiper 9

Bert Lever

De begrafenis van Abraham Kuiper 15

George Harinck

Doodsbloemen.

Abraham Kuiper tussen rouw en hoop 21

Ab Flipse

‘Mijn vader, mijn vader, wagen Israëls en zijne ruiters!’

Redevoeringen tijdens Abraham Kuipers begrafenis 27

Bert Lever

Familiegraf Dr. A. Kuiper 33

Johan Snel

Een zwijgend eerbetoon.

Abraham Kuipers dodenmasker 39

Bijlage

Aanwezigen in het sterfhuis 45

Verantwoording beeldmateriaal 47

Personalialia van de auteurs 48

Familiëgraf Dr. A. Kuyper.

EEN ZWIJGEND EERBETOON

ABRAHAM KUYPERS DODENMASKER

Johan Snel

Lang is gegist naar herkomst en betekenis van het dodenmasker dat na zijn overlijden bij Kuyper werd afgenomen.¹ In het archief-Kuyper op de Vrije Universiteit bevinden zich twee identieke exemplaren, waarschijnlijk in 1972 meegekomen met de inventaris van het Kuyperhuis.² De eer de maker te hebben gevonden komt toe aan Kuyperkenner Peter Dillingh, die in 2013 stuitte op een berichtje in het Haagse dagblad *Het Vaderland*.³

Het avondblad van donderdag 11 november 1920 wist namelijk te melden: ‘Naar we vernemen, heeft beeldhouwer Toon Dupuis gisterenmiddag van dr. Kuyper een doodsmasker afgenomen.’⁴ Het eenregelige berichtje werd de dag erop overgenomen in *De Telegraaf* en nog enkele andere kranten. Bij Kuypers dood was de maker dus bekend, maar over zijn motieven zwegen de kranten. Ook het archief-Kuyper zwijgt in alle talen: in alle correspondentie rond Kuypers overlijden komt de naam van Toon Dupuis niet voor.⁵

Toon Dupuis

Kuyper overleed op maandag 8 november rond zes uur ‘s avonds en werd – onder belangstelling van tienduizenden – begraven op vrijdag 12 november. Over de dagen ertussen schreef Kuypers dochter Johanna: ‘Velen zijn ook gekomen om nog een laatsten blik te slaan op den geliefden Doode. Op zijn gelaat lag een uitdrukking van vrede en triumpf, die allen, die hem nog op zijn doodsbed gezien hebben, getroffen heeft.’⁶ Geen namen dus van al die bezoekers, wel een beschrijving van het gezicht waarvan de afdruk werd gemaakt. Volgens het krantenberichtje nam Dupuis het dodenmasker af op woensdagmiddag.

De uit Antwerpen afkomstige Toon Dupuis (1877-1937) gold in deze jaren als de meest vooraanstaande Nederlandse beeldhouwer. In

Dodenmasker van Kuyper en Kuyper op zijn sterfbed.

1905 had hij al in opdracht van een bewonderaar Kuypers marmeren buste gemaakt die na de nodige verwickelingen – hij had er zelf voor moeten betalen en was in de socialistische pers openlijk beticht van corruptie – in 1913 door Kuiper was aangeboden aan de Vrije Universiteit.⁷ Begin 1920 voltooide Dupuis de marmeren buste van Lohman die een plaats heeft gekregen in het Academieggebouw in Groningen.⁸ In de week van Kuypers overlijden, op donderdag 11 november, opende in Den Haag een expositie met onder meer zijn werk.⁹ De vraag blijft: wat bewoog Dupuis de dag daarvoor?

Dodenmaskers waren in Nederland immers niet erg gebruikelijk, maar eerder bekend uit andere Europese landen. Bekende dodenmaskers zijn er van Napoleon, Goethe en componisten als Beethoven, Chopin en Mahler. Er valt wel een kleine typologie van te maken. Het betreft vooral mannen van naam, aanvankelijk edelen en vorsten, later ook kunstenaars en wetenschappers, met Pascal (†1651) en Newton (†1727) als eerstelingen. Primair katholiek, allengs ook protestants, met een zwaartepunt in de achttiende en negentiende eeuw en afnemend met de komst van de fotografie.

Het Nederlandse verhaal wijkt daarvan wat af. Een inventarisatie uit 1998 kwam tot een totaal van slechts 25 Nederlandse dodenmaskers, vervaardigd tussen 1831 en 1995 en de meeste – zeventien – zelfs na 1920.¹⁰ Behalve koning Willem II en Willem III betreft het vooral kunstenaars en letterkundigen, van Bilderdijk (†1831) en Tollens (†1856) tot Vestedijk (†1971) en Willink (†1983). Enigszins vergelijkbaar, maar ontbrekend in deze inventarisatie, is een in Rome vervaardigd dodenmasker van Schaepman (†1903; bewaard in het Katholiek Documentatie Centrum).

Kuypers dodenmasker past dus in het Nederlandse patroon. Wat meer is: ook het Utrechtse Catharijneconvent blijkt in het bezit van een exemplaar, ietwat geblutst en zonder haakje. Het betreft een private schenking in 1980 gedaan door de verder onbekende – mogelijk Belgische, de familienaam lijkt in Nederland niet voor te komen – ‘heer De Meu’.¹¹

Willem Valk

Er bestaat nog een verhaal. In 1966 en 1972 deelde kunstenaar Willem

Meijer in zijn kunstrubriek in het *Nederlands Dagblad* herinneringen aan zijn leermeester aan de Academie Minerva in Groningen. Deze had ooit als jongeman, ik citeer de precieze woorden, een dodenmasker ‘moeten maken’ van de gestorven Kuyper en ‘vond het wel wat beklemmend’ toen ‘een collega’ en hij ‘samen er op uit werden gestuurd’.¹²

De niet bij name genoemde jonge beeldhouwer kan niemand anders zijn dan Willem Valk (1898-1977), een halve eeuw de beeldbepalende beeldhouwer van Stad en Ommelanden. In 1921 werd hij aangesteld in Groningen. Valk was echter opgegroeid en opgeleid in Den Haag, waar Toon Dupuis zijn leermeester was aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten. Tot 1921 had hij er wat losse bezigheden in de kunstwereld.¹³

Valt er op grond van deze schaarse gegevens iets te zeggen over het motief?

Het waarschijnlijkst lijkt een initiatief van Toon Dupuis zelf. In eerdere uitlatingen betoonde deze zijn respect voor Kuyper en hij kende hem uit het Haagse wereldje.¹⁴ Voor de concrete handeling waren meer handen dienstig – bij Bilderdijk ging per abuis een wenkbrauw mee – en schakelde hij oud-student Willem Valk in, nog werk zoekend maar met de nodige expertise.¹⁵ Er was geen betalende opdrachtgever, het bleef bij gips en er gingen meer exemplaren naar het Kuyperhuis, bestemd voor de familie. Een persoonlijke geste en stilzwijgend saluut, zoals er honderden waren.

En daarmee vormt het verhaal een verre echo van 1831. Toen nam eveneens een zuidelijke kunstenaar, ‘beeld- en pleistergieter’ Antonio Boggio, in Haarlem een dodenmasker af bij de door Kuyper mateloos bewonderde Willem Bilderdijk.¹⁶ Ook van dit masker werden meer exemplaren gemaakt, een ervan opvallend genoeg met wenkbrauwwaren.

Waar Kuypers graf als herinneringsplaats ons bepaalt bij zijn levenseinde, doet zijn dodenmasker als herinneringsobject dat op een andere manier. Het bepaalt ons meer intiem bij de laatste dagen van Kuypers veelbewogen leven, nu een eeuw geleden.

Noten

1. Een eerdere versie verscheen als: J. Snel, 'Kuypers dodenmasker', in: W. Berkelaar, H. Seijlhouwer & B. Waller (red.), *Tussen Amsterdam en Kampen. George Harinck en het Historisch Documentatiecentrum van de Vrije Universiteit 1985-2017* (Amsterdam 2018) 114-118.
2. De inventaris (2009) vermeldt slechts één masker; archivaris Hans Seijlhouwer vermoedt dat beide exemplaren al zijn meegekomen met de inventaris van het Kuyperhuis rond 1972 (mondellinge mededeling 11 april 2018).
3. Hans Seijlhouwer, 'Dodenmasker', *Van de archivaris* (blog 10 oktober 2013; www.hdcblogt.blogspot.com/2013/10 [geraadpleegd 15 juni 2020]). Zie ook: Peter Dillingh, 'Het dodenmasker van Kuyper', *Kerk op Dordt* 2019:2 (2019) 4.
4. 'Dr. A. Kuyper', *Het Vaderland*, 11 november 1920.
5. Geen spoor in alle correspondentie bij Kuypers overlijden, *Archief-Kuyper* 375, 376, 377.
6. H.S.S. Kuyper en J.H. Kuyper, *De levensavond van Dr. A. Kuyper* (Kampen 1921) 113.
7. Jan de Bruijn, *Abraham Kuyper. Een beeldbiografie* (Amsterdam 2009) 358-359.
8. 'Borstbeeld Jhr. Lohman', *Het Vaderland*, 6 januari 1920.
9. Advertentie Atelier Malmeis, *Het Vaderland*, 10 november 1920.
10. B.C. Sliggers, 'Dode gipsgezichten of het eeuwige gelaat', in: Idem (red.), *Naar het lijk. Het Nederlandse doodsportret, 1500-heden* (Zutphen 1998) 178-192.
11. Nederlandse familienamenbank, CBG|Centrum voor familiegeschiedenis. Catalogus Catharijneconvent, SPKK v261; 'Geschenken [over 1980]', *Jaarverslag 1976-1987. Rijksmuseum Het Catharijneconvent*, 309 ('De heer De Meu stond een gipsen dodenmasker van Abr. Kuyper af, zeer welkom in de expositie'). Navraag door bibliothecaris Maartje de Jong bij oud-directeur Defoer naar deze 'heer De Meu' heeft niets opgeleverd.
12. W. Meijer, 'Penseel en Pen. Beeld van de pas gestorven Erasmus', *Ge-reformeed Gezinsblad*, 24 september 1966; W. Meyer, 'Culturele trip rond Tutankhamuns schatten', *Nederlands Dagblad*, 7 oktober 1972.
13. Erik Beenker, 'Willem Valk vijftig jaar beeldhouwer in Groningen', *Nieuwsblad van het Noorden*, 12 november 1976.
14. Toon Dupuis, 'Buste van dr. Kuyper', *De Tijd*, 13 juli 1905; 'Toon Dupuis over de Kuyper-buste', *Algemeen Handelsblad*, 21 juli 1913.

15. Rick Honings en Peter van Zonneveld, *De gefnuikte arend. Het leven van Willem Bilderdijk (1756-1831)* (Amsterdam 2016) 491.
16. De naam van Antonio Boggio bij Ton Geerts, “Niemand schijnt mijn gezicht te kunnen vatten”. *Beeld & zelfbeeld bij Bilderdijk, Het Bilderdijk-Museum* 24 (2007) 3.

PERSONALIA

Ab Flipse is universiteitshistoricus van de Vrije Universiteit Amsterdam.

George Harinck is hoogleraar geschiedenis neocalvinisme aan de Vrije Universiteit Amsterdam en hoogleraar-directeur van The Neo-Calvinism Research Institute, Theologische Universiteit Kampen.

Bert Lever is voorzitter van Terebinth, stichting voor funerair erfgoed.

Johan Snel is bezig met een promotieonderzoek naar de journalistiek van Kuyper en schreef *De zeven levens Abraham Kuyper* (2020).

